

پرورش یا آموزش؟

ملاحظه‌هایی در باب تربیت دینی

زینب عالیشان زواره
کارشناس ارشد مدیریت آموزشی، آموزگار
پایه‌ی پنجم ابتدایی، اصفهان

نقش تربیتی را برعهده دارد. مدرسه با توجه به ویژگی الگوپذیری فراگیرندگان و گستردگی جامعه‌ی هدف می‌تواند نقص‌های احتمالی تربیت قبلی را رفع یا مسیر درست تربیت خانواده را به بیراهه بکشاند. لذا برنامه‌ی درسی موفق در زمینه‌ی تربیت دینی، بایستی ناظر بر ویژگی‌ها و مؤلفه‌های چنین تربیتی اعم از الهی‌بودن، شمولیت، اولویت حمایت اخروی در عین تأمین حیات دنیوی، خردپروری، حریت و آزادگی، اعتدال، عمل‌گرایی و... باشد.

برای برخورداری از چنین نظام تربیتی، نخست لازم است مجریان برنامه‌های آموزشی که بیشترین ارتباط با جامعه‌ی هدف را دارند،

حکومت سکولار، لیبرال و... با فرض جدایی دین از سایر جنبه‌های حیات بشری و تنزل آن در حد یک امر فردی و گاهی متضاد با سایر علوم، در پایین‌ترین مرتبه قرار می‌گیرد. این در حالی است که دین، اگر الهی و میرا از تحریف باشد، به‌عنوان نعمتی کامل و گسترده تجلی می‌یابد که آثار مثبت و گسترده‌ی فردی و اجتماعی دارد. از منظر علامه طباطبایی، دین اصول علمی، سنن و قوانین عملی و روش ویژه‌ای است که سعادت و صلاح دنیوی انسان را هماهنگ و همراه با کمال اخروی و حیات جاودانه حقیقی تأمین می‌کند؛ لذا دین و شریعت مسئله‌ای نافی حیات و نیازهای دنیوی نیست که تربیت دینی، مورد آماج وسیع نفی و نقد و در نهایت کناره‌گیری از آن قرار گیرد. تربیت دینی آن هم با منشأ الهی و اسلامی، به‌عنوان فرایندی تعاملی بین مربی و متربی، با هدف تکوین و تعالی فطرت انسان و قرب الهی، از طریق کسب شایستگی‌های لازم، در همه‌ی مراتب حیات، کامل‌ترین نوع تربیت است و تمامی ابعاد وجود آدمی را در بر می‌گیرد؛ چراکه بنا به قاعده‌ای عقلی، خالق هر وجودی بیش از سایرین، بر مخلوق و ملزومات کمالش اشراف دارد و چه خالق و وارسته‌تر از حق تعالی که علم و رأفت اعلی است.

چنین تربیتی نه‌تنها کمال فرد که در مسیری تدریجی، کمال جامعه را هم محقق می‌کند. در تربیت دینی، گرچه هدف عالی تخلق دانش‌آموز به قرب الهی است، لیکن در پرتو آن، هدف‌های دیگری اعم از تربیت انسان متفکر و متعقل، خلاق، مسئول، متعهد و... نیز دنبال می‌شود. از این رو، توجه به جمیع ابعاد شخصیت‌مربی در طراحی برنامه‌های تربیت دینی حائز اهمیت است. این مسئله در ساختار تربیت رسمی، یعنی مدرسه و کلاس‌های درس، اهمیتی دوچندان می‌یابد؛ چراکه این ساختار، پس از خانواده، بیشترین

یکی از سؤالات اساسی انسان در برخورد با هر پدیده‌ی جزئی و گسترده‌ای، پس از علم به چیستی آن، در باب چرایی است. این سؤال که بدون نیاز به سواد تحصیلی خاصی، از ابتدایی‌ترین سال‌های زندگی انسان شکل می‌گیرد، نخست به پدیده‌های جزئی و ساده‌ی اطراف با پاسخ‌هایی مختصر محدود می‌شود. لیکن، با افزایش سن زیستی و عقلی، موضوعاتی اعم از چرایی آفرینش، اشرف مخلوقات را هدف می‌گیرد. آنچه در پاسخ به این سؤال عیان است، هدفمندی این آفرینش است که چه از باب آیات متقن الهی مبنی بر حکمت حق تعالی و چه از باب غور عمیق عقلی اثبات می‌شود. لیکن، واگرایی پاسخ این پرسش از نقطه‌نظر تفسیر این هدف ظهور می‌یابد و سوگیری‌های گوناگون جسمی، روانی، اجتماعی، عاطفی و... را به دنبال می‌آورد.

در استفاده از تعلیم و تربیت نیز بسته به اینکه از چه دیدگاهی به انسان و هدف حیات وی نگریسته شود، سوگیری‌های متفاوتی وجود دارد. چنانچه در اسناد بالادستی نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران، شش ساحت تربیتی اعم از اعتقادی، عبادی و اخلاقی، سیاسی و اجتماعی، اقتصادی و حرفه‌ای، علمی و فناوری، هنری و زیبایی‌شناختی، و زیستی و بدنی مدنظر است. با توجه به چندبعدی بودن انسان، بهترین نوع تربیت، تربیت منتهی به کسب شایستگی‌های لازم در همه‌ی ابعاد و مراتب وجودی انسان است. لازمه‌ی چنین تربیتی توجه به تمامی ساحت‌های تربیتی است؛ اما تقدم و تأخر این ساحت‌ها در نظام‌های حکومتی گوناگون متفاوت است. این تربیت در نظام‌های آموزشی مبتنی بر

روش نخست، بیشتر متکی به روش سوم باشد. بدین منظور، لازم است مربی به نکاتی نظیر پرورش روح حقیقت‌جویی، ارائه‌ی تمثیل و تشبیه، مسئله‌مداری، زمان‌شناسی و مخاطب‌شناسی در کار تربیتی خود توجه کند. در بحث زمان‌شناسی، به دلیل حضور فناوری‌های نوین در عصر حاضر، می‌توان از این ظرفیت به نحو مثبت استفاده کرد و در آموزش‌ها از فناوری‌های آموزشی در راستای عینیت‌بخشی به مفاهیم و فعال کردن مربی بهره برد. بدین ترتیب، چگونه‌آموزی نسبت به چه‌آموزی اهمیت مضاعف می‌یابد. این مسئله در بحث ارزشیابی، منتهی به رویکرد فرایندمداری و توجه به کیفیت به جای کمیت‌گرایی و نمره‌دهی می‌شود که ابزارهای خاص خود را می‌طلبد. بدین معنی که ابزارهایی مثل سنجش مشاهده‌ای یا آزمون‌های عملکردی، بسیار مؤثرتر از آزمون تراکمی پایانی می‌توانند میزان تحقق هدف‌های تربیت دینی را در دانش‌آموزان نمایش دهند. تحقق چنین تربیتی در کنار تمام آثار مثبت و فراگیر خود، با تقویت ارزش‌های اخلاقی، پشتکار و مسئولیت‌پذیری، ایجاد حس هدفمندی، تعهد و اعتمادبه‌نفس نقش مهمی در کاهش اضطراب و پیشرفت در عملکرد تحصیلی نیز خواهد داشت.

در جمع‌بندی می‌توان اظهار داشت که با توجه به چندبعدی بودن انسان، کامل‌ترین نوع تربیت، تربیتی است که به همه‌ی این ابعاد وجودی توجه داشته باشد. چنین خصیصه‌ای تنها در تربیت دینی نهفته است؛ تربیتی که امروزه با توجه به چالش‌های زندگی بشر از پیش اهمیت یافته است و در صورتی که به درستی تحقق یابد، می‌تواند کمالات نهایی فرد و جامعه را محقق کند.

فراگیرنده، فقط به منظور کسب پاداش یا اجتناب از تنبیه صورت می‌گیرد، در حالی که در همانندسازی، نقش الگویی مربی منشأ عمل و اقدام مربی است و نسبت به روش اول اولاتر است. این دو روش هر چند در جای خود، قابل استفاده‌اند، اما از آن نظر که نیازمند نظارت دائم عاملان تشویق و تنبیه یا مشروط به احترام همیشگی برای شخص یا گروه الگو و تجانس میان ایشان هستند، پایداری کمتری نسبت به روش سوم یعنی درونی کردن دارند. چراکه درونی کردن، شیوه‌ای است که در آن انگیزه‌ی عمل، فقط تعهد و وجدان شخص است و نه چیز دیگری. لذا لازم است مربی کارآمد نظام آموزشی در کنار استفاده از دو

آشنایی لازم با روان و شخصیت فراگیرندگان و اصول و مبانی تعلیم و تربیت دینی را داشته باشند و خودشان متخلق به چنین تربیتی شده باشند. این امر محقق نمی‌شود مگر با جذب نیروهای وارسته و تقویت بنیه‌های معنوی، بصیرتی و عملکردی ایشان. این مسئله با اینکه در استقرار نظام تربیتی دینی مؤثر حیاتی بوده است، اما کافی نیست. چراکه مربیان کارآمد به استفاده از روش‌های تربیتی مناسب در درونی‌سازی آموزش‌ها و ماندگاری آن‌ها نیاز دارند.

در این راستا می‌توان سه روش «متابعت»، «هماندسازی» و «درونی کردن» را نام برد. متابعت به روشی اشاره دارد که برانگیختگی

منابع

۱. روش‌ندل. ع (۱۳۹۶). «جایگاه تربیت دینی در کتاب‌های درسی با توجه به اسناد تحولی و تأکید بر دوره‌ی متوسطه». ضمیمه‌ی ماهنامه‌ی آموزشی، تحلیلی و اطلاع‌رسانی معلم (ویژه‌نامه‌ی پایانی یازدهم). دوره‌ی ۳۶: صفحات ۱۱۶ تا ۱۲۵.
۲. سلیمان‌نژاد. ع؛ فرامرزی. م؛ زارعی. س (۱۴۰۲). «تأثیر تربیت دینی و اسلامی در عصر حاضر بر کودکان و نوجوانان». نشریه‌ی پژوهش و مطالعات علوم اسلامی. شماره‌ی ۴۹: صفحات ۸۵ تا ۱۰۱.
۳. شاهی‌سودی بغدادی. آ و دیگران (۱۴۰۳). «ارتباط تربیت دینی با تقویت انگیزه‌ی تحصیلی در دانش‌آموزان». نشریه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش، شماره‌ی ۳۲: صفحات ۱۳ تا ۲۳.